

ДОСВІД ООН І ОБСЄ У ЛОКАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ НА ЕТНІЧНОМУ ПІДґРУНТІ В ТАДЖИКИСТАНІ В 90-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ: СПЕЦІАЛЬНА ІНІЦІАТИВА ОБСЄ ДЛЯ СЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ

У статті автором зроблена спроба проаналізувати певні аспекти співробітництва міжнародних організацій, зокрема, ООН, ОБСЄ, їх роль і місце у попередженні та врегулюванні конфлікту у Таджикистані у 90-х роках ХХ століття.

Враховуючи зростаючу актуальність такого співробітництва, автор намагався оцінити визначені рамки їх повноважень і сфер відповідальності, відмінності їх рольових функцій, а також дієвість засобів їх превентивної дипломатії у запобіганні, попередженні та врегулюванні конфліктів, зокрема, в Таджикистані.

Ключові слова: безпека, інтереси безпеки, інструменти управління кризами, конфлікт (політичний, збройний), місії спостерігачів, пострадянський простір, превентивна дипломатія, ОБСЄ, ООН, раннє попередження.

Тема співробітництва міжнародних і регіональних організацій, зокрема, ООН і ОБСЄ у попередженні політичних та збройних конфліктів залишається актуальною. Особливо це стосується співробітництва ООН і ОБСЄ з державами, утворення яких після розпаду Радянського Союзу супроводжувалося політичним хаосом, спалахами насильства та кровопролиттям.

Актуальність даної теми визначається також тим фактом, що більшість конфліктів на пострадянському просторі не було остаточно врегульовано, адже більшість з них все ще перебувають у латентному стані. Свідченням тому є події в Грузії в 2008 році та Киргизстані в квітні 2010 року.

Метою даної статті є концептуальне висвітлення ролі міжнародних і регіональних організацій у зміцненні регіональної та міжнародної безпеки, перспектив їх співпраці, теоретичний аналіз здобутків превентивної дипломатії міжнародних організацій,

**ГОНЧАРЕНКО І.О.,
кандидат
історичних наук,
старший викладач
кафедри іноземних мов
Дипломатичної
академії України
при МЗС України**

та можливості її застосування у майбутньому для врегулювання політичних та збройних конфліктів, зокрема, на пострадянському просторі.

Методологічну основу дослідження складають метод аналогій, метод періодизації, порівняльно-історичний метод, структурно-системний метод та інші, застосування яких для вивчення історичних процесів, явищ і подій дали можливість автору показати формування концептуальних засад співробітництва міжнародних і регіональних організації у відповідь на конкретні виклики регіональній безпеці, зокрема, на пострадянському просторі в Таджикистані в 90-х роках ХХ століття.

У висвітленні даної теми основну увагу автор хотів би зосередити на методах ОБСЄ та ООН та інструментах управління кризами, зокрема, поняттях «м'які акції», «нормативні акції» та «оперативні акції» у превентивній дипломатії ООН¹, застосуванні зазначених методів і інструментів у вирішенні конфліктів і криз на пострадянському просторі, оцінці ступені функціональності і меж використання вищезгаданих методів, аналізу ефективності співробітництва ОБСЄ та ООН на пострадянському просторі.

Новий етап у розвитку системи міжнародних відносин, що супроводжувався переходом до нового світового укладу, припадає на період 90-х років ХХ століття. Розпад СРСР став каталізатором багатьох внутрішніх проблем в середині вже незалежних республік. У переважній більшості цих нових держав відбулися конфлікти різного характеру, від політичних до збройних, де політичне протистояння між сторонами на певному етапі призвело до стану військово-політичної кризи. Завершення перехідного етапу в розбудові державності незалежних країн суб'єктів конфліктів не означало остаточного розв'язання чи завершення конфліктів, а, здебільшого, лише призвело до їхнього «замороження»².

У Середньо-Азійському регіоні колишнього СРСР і Казахстані національні рухи та етнонаціональні конфлікти проявилися у нових формах. Незважаючи на низку спалахів, зіткнення на національному підґрунті, у багатонаціональному Казахстані, ситуація розвивалася здебільшого спокійно. Політичні акції керівництва Казахстану не мали екстремістського забарвлення. Це стосувалося і питань вирішення внутрішніх проблем і взаємовідносин з сусідніми новоутвореними державами, зокрема з Росією. Схожа ситуація спостерігалася у Киргизії, Туркменістані, Узбекистані.

Найбільш складні, драматичні події розгорглися у 90-і роки в Таджикистані.

Таджикистан межує з Узбекистаном і Киргизією на півдні та заході, з Китаєм на сході, з

Афганістаном – на півдні. Таджикистан є єдиною персько-мовною державою в Центральній Азії. Більшість населення республіки (79,9 %) складають таджики, близько 17 % – узбеки, киргизи складають (1,3 %) та менш 1 % – росіяни. Більшість населення Таджикистану сповідує іслам сунітського напрямку. Історично, таджики близькі за походженням персам. 80% громадян Таджикистану називають своєю рідною мовою таджицьку, яка разом з перською входить до підгрупи іранських мов. Лінгвістично і культурно виділяється Горно-Бадахшанська автономна область на південному сході країни, де говорять на різних східно-іранських мовах.

Таджикистан перебував і залишається у сфері інтересів світових полюсів: Росії, Китаю, США і впливових регіональних держав. Увага до Таджикистану зумовлена його стратегічною значимістю. Впродовж всієї історії Таджикистану велике значення мало його розташування на торговельних шляхах між Сходом і Заходом, культурно-економічні зв'язки з Іраном, Індією, Східним Туркестаном, Китаєм, країнами Середземномор'я, а також племенами і народами євразійських степів. Не менше значення відіграє економічний чинник. Таджикистан багатий на природні ресурси, але оскільки близько 93 % території республіки займають гори, видобуток природних ресурсів ускладнюється слабо розвинутою інфраструктурою. Основні галузі промисловості Таджикистану: гірнична, хімічна, бавовняна, металовиробна, машинобудівна. Таджикистан розташований вдалині від основних євразійських транспортних потоків. За об'ємом ВВП на душу населення республіка займає 43-є місце в Азії.

Територія Таджикистану помітно зменшилася останнім часом через територіальні претензії Китаю. Внаслідок територіальних претензій Китаю до Таджикистану продовж 90-х років ХХ століття у 2001 році Китаю було віддано понад 3,5 тисяч квадратних кілометрів території Мургабського району ГБАО (Горно-Бадахшанська автономна область у складі Республіки Таджикистан, яку було засновано 2 січня 1925 року указом ЦВК СРСР)³. Вже сьогодні Таджикистан займає не 143,1 тисяч квадратних кілометрів, а близько 139 тисяч квадратних кілометрів. При цьому Китай претендує на 28 тисяч квадратних кілометрів ГБАО. На картах світу ця ділянка позначена пунктиром.

Наприкінці 80-х – років ХХ століття розбіжності в ідеологічних питаннях та інтересах кланів в Таджикистані надули максимального загострення внаслідок як незбалансованої політики центру, так і внутрішньої боротьби між партійним консервативним осередком Лук'янова та прихильниками реформаторського крила Горбачова у спробі останнього

максимально децентралізувати владу в Радянському Союзі.

Етнічні конфлікти в Таджикистані почалися в 1990 році. На референдумі 1991 року республіка Таджикистан висловила за збереження СРСР, але Таджикиська Комуністична партія вийшла з КПРС. У 1991 у Таджикистані було оголошено незалежність республіки від СРСР. Процес політичного протистояння супроводжувався протистоянням на етнічному підґрунті. Спалах насильства набув жорстоких форм та спричинив сотні тисяч жертв. Все це призвело до Громадянської війни. Розвиток ситуації у Таджикистані у 1990 року був також спричинений намаганням однієї з етнічних груп захопити головні позиції, що призвело до конфлікту в масштабі всієї країни. Особливістю конфлікту було те, що він не був спрямований проти Росії і російськомовного населення, що спостерігалось у більшості конфліктів на пострадянському просторі⁴. Необхідність використання силового потенціалу для врегулювання конфлікту і примирення сторін було зумовлено гостротою протистояння.

Таджицький конфлікт містив загрозу і для світової спільноти. Територіальна близькість до Афганістану не виключала можливість його переростання у повномасштабний регіональний конфлікт. Тим пояснюється необхідність залучення міжнародних організацій до його врегулювання. У грудні 1991 Таджикистан приєднався до СНД. У 1992 Таджикистан ввійшов до НБСЄ та ООН.

Результатом спільних зусиль міжнародної спільноти стало запровадження спеціальної програми по співпраці в цьому стратегічному для світової безпеки регіоні.

Співробітництво ООН і ОБСЄ, яке було офіційно закріплено підписанням «Рамкової Угоди про співробітництво і координацію між Організацією Об'єднаних Націй і Народою з безпеки та співробітництва в Європі» 26 травня 1993 року⁵, мало не тільки призвести до більш ефективного попередження і управління конфліктами на пострадянському просторі, зокрема в Таджикистані, але і правильного розподілу повноважень, задля того, щоб уникнути дублювання в їх миротворчій діяльності.

Найбільш серйозною перешкодою на шляху миротворчих зусиль ООН у врегулюванні конфлікту у Таджикистані, виявилася правова колізія двох міжнародних принципів: - права націй на самовизначення і принцип територіальної цілісності держав⁶.

У своїй діяльності ООН обмежувалося здебільшого «м'якими акціями», до яких належать дії місії зі збору фактів і політичні заяви. Складність у застосуванні інших - нормативних і оперативних акцій було зумовлено як положеннями Статуту ООН, так і позицією певних постійних членів Ради

Безпеки ООН. До «нормативних акцій» відносяться усі резолюції, прийняті Радою Безпеки ООН, які не передбачають проведення будь яких конкретних заходів⁷. Навпаки, до «оперативних акцій» відносяться усі конкретні заходи ООН, які проводяться на прохання або на вимогу Ради Безпеки ООН⁴. Нормативні акції Ради Безпеки визначені у главі VI («Мирне врегулювання спорів»), або у главі VII («Дії, що стосуються загрози миру, порушення миру і актів агресії») Статуту⁸. Вживання оперативних акцій зумовлено лише положеннями глави VII Статуту ООН.

«Рамкову угоду про співробітництво і координацію між ООН і ОБСЄ» від 26 травня 1993 року⁹ було підтверджено резолюціями 49/13 від 25 листопада 1994 року¹⁰, 50/87 від 18 грудня 1995 року¹¹, 51/57 від 12 грудня 1996 року¹², резолюцією 48/5 ГА Асамблея ООН від 13 жовтня 1993 року¹³, якою НБСЄ було надано статус спостерігача, резолюцією 48/5 від 22 жовтня 1993 року, якою ГА ООН постановила запросити НБСЄ брати участь в роботі сесій Асамблеї в якості спостерігача¹⁴ та резолюціями ГА ООН А 48/549¹⁵, А 49/529¹⁶, А 50/564¹⁷, А 51/489¹⁸ у яких, окрім іншого, дана оцінка рівню та перспективам співробітництва між Генеральним секретарем ООН та Головою ОБСЄ.

Саме необхідність вживання оперативних акцій, застосування яких визначено положеннями глави VII Статуту ООН, зумовило необхідність звернення Таджикистану до ООН.

У серпні 1993 року, у відповідь на прохання уряду Таджикистану генеральний секретар ООН направив до Душанбе місію ООН з встановлення фактів насильства в Таджикистані у зв'язку з загостренням кризи на таджицько-афганському кордоні та небезпекою переростання конфлікту до міждержавного¹⁹, що становило загрозу миру і стабільності в Середній Азії та за її межами. З 6 до 19 квітня 1994 року в Москві відбувся перший раунд міжтаджицьких переговорів під егідою ООН за активним сприянням Росії. Основна мета переговорів, а саме, початок політичного діалогу між урядом Таджикистану та опозицією, була досягнута. Так, з 18 до 28 червня 1994 року в Тегерані відбувався другий раунд міжтаджицьких переговорів з питань національного примирення. Головна мета переговорів полягала в укладенні договору про припинення бойових дій. До Тегерана прибули представники Афганістану, Ірану, Казахстану, Киргизії, Пакистану, Росії, Узбекистану та СБСЕ.

17 вересня 1994 року делегації таджицького уряду та опозиції уклали в іранській столиці угоду про тимчасове припинення вогню на таджицько-афганському кордоні на період переговорів. Також було прийнято спільне комюніке за підсумками

міжтаджицьких консультацій з питань національного примирення. З 20 жовтня до 1 листопада 1994 року в Ісламабаді проходив третій раунд переговорів. Як спостерігачі на ньому були присутні представники Росії, Пакистану, Ірану, Казахстану, Киргизії, Узбекистану. Після закінчення переговорів обидві сторони погодилися продовжити угоду про тимчасове припинення вогню на таджицько-афганському кордоні та всередині країни до 6 лютого 1995 року. За погодженням сторін-учасниць конфлікту угода про припинення вогню в республіці була продовжена до 26 квітня 1995 року. 20 липня 1994 року сесія Верховної Ради Республіки Таджикистан схвалила в цілому проект нової Конституції республіки. Згідно з ухваленим законом було призначено референдум з прийняттям Конституції Республіки Таджикистан і вибори Президента Таджикистану. 6 листопада 1994 року Президентом Таджикистану став Емомалі Рахмонов. Таджицька опозиція у виборах участі не брала. 30 листопада 1994 року Емомалі Рахмонов виступив на Генеральній Асамблеї ООН з ініціативою надати силам СНД²⁰ у Таджикистані статус «миротворчих сил під егідою ООН». 16 грудня 1994 року Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію щодо направлення місії ООН до Таджикистану для здійснення контролю за виконанням угоди про припинення вогню. Місія ООН мала працювати у тісній взаємодії з Колективними миротворчими силами СНД²¹ у Таджикистані. Четвертий раунд міжтаджицьких переговорів мав відбутися 15 січня 1995 року в Москві, проте переговори не відбулися. 17 лютого 1995 року в зверненні до Ради Безпеки ООН президенти Росії, Казахстану, Киргизії та Узбекистану виступили з пропозицією направити свої підрозділи, які входять до складу Коаліційних миротворчих сил СНД²², в якості миротворчих сил ООН²³.

В рамках нормативних акцій Ради Безпеки, що визначені у главі VI («Мирне врегулювання спорів»)²⁴, забезпеченню миру і стабільності на євразійському просторі сприяла присутність у Середньо-Азійському регіоні НБСЄ/ОБСЄ, яка проводила активну роботу у Таджикистані. Небезпечна ситуація, яка склалася у різних частинах Таджикистану, вимагала особливої уваги.

Місію НБСЄ у Таджикистані було створено на основі рішення Римського засідання Ради міністрів у грудні 1993 року у відповідь на звернення представників Таджикистану від 30 січня 1992 року і Казахстану від 19 січня 1993 року, відповідно до рішення, прийнятого на Стокгольмській нараді у грудні 1992 року. Для обговорення в рамках ОБСЄ були поставлені питання про ситуацію у Таджикистані із озброєними угрупованнями і російською меншиною. Місія НБСЄ почала свою роботу в Таджикистані в лютому 1994 року у столиці Таджикис-

тану Душанбе. Відповідно до поставленої задачі діяльність місії була сконцентрована на сприянні встановленню та розвитку законних та демократичних політичних процесів та інститутів, співробітництві з Бюро з демократичних інститутів та прав людини, наданні консультацій уряду Таджикистану щодо розробки нової конституції.

Утворення філій місії по всій країні почалося з осені 1995 року. У загальному визначенні, покладене на місію завдання полягало у підтримці політичної реконструкції, побудові основ демократії та дотримання прав людини у Таджикистані.

Безпосередню діяльність місії було спрямовано на підтримання контактів, зміцнення діалогу і довіри між різними регіонами та політичними силами, спостереження за виконанням норм і принципів ОБСЄ²⁵, забезпеченні шляхів і засобів для надання ОБСЄ допомоги Таджикистану у демократизації внутрішніх інститутів та процесів. Разом з першими регіональними філіями місія розпочала роботу з нагляду за дотриманням прав людини при поверненні біженців та вимушених переселенців до Таджикистану. Місія ОБСЄ активно працювала з владою з метою привернути увагу влади до проблем вимушених переселенців, а також надавала спеціальні доповіді-рекомендації щодо розв'язання даних питань.

Значної уваги місія ОБСЄ надавала гуманітарній сфері, вирішенню проблем прав громадян, покращанням умов утримання в'язнів. Регіональним відділенням були доручені питання щодо допомоги у розвитку місцевих ЗМІ, гуманного ставлення до ув'язнених, звільнення незаконно засуджених осіб, пошуку зниклих без вісті, питання щодо приналежності будинків та землі, справедливого розподілу властями гуманітарної допомоги, «...встановити контакти з політичними і регіональними силами для полегшення діалогу і підвищення довіри між ними» і «...сприяти прийняттю ними норм і принципів НБСЄ/ОБСЄ»²⁶, надавати сприяння у встановленні і розвитку законних демократичних політичних процесів та інститутів.

Місія НБСЄ/ОБСЄ надавала консультації владним структурам Таджикистану з питань нової Конституції, співпрацювала з Бюро з демократичних інститутів і прав людини. Перші звіти місії містили повідомлення стосовно труднощів під час співпраці з урядовими і парламентськими органами Таджикистану. Оскільки, за оцінкою НБСЄ/ОБСЄ, влада Таджикистану не виконала рекомендацій Парламентської асамблеї ОБСЄ, ОБСЄ не брала участі як спостерігач на виборах у лютому 1995 року. Згідно з рішенням Постійної Ради 16 травня 1995 року було утворено «відділення зв'язку ОБСЄ у Середній Азії».

У червні 1995 року «відділення зв'язку ОБСЄ у

Середній Азії» розпочало свою роботу в Ташкенті. Мета утворення «відділення зв'язку» полягала у встановленні і розвитку контактів між середньо-азійськими республіками та Організацією з безпеки й співробітництва в Європі. Спеціальну ініціативу НБСЄ для Середньої Азії²⁷, було прийнято ще у 1992 році. Метою «ініціативи» було визначено всеосяжне залучення до гельсінкського процесу неєвропейських країн - колишніх республік СРСР. Робота місії з реалізації прийнятої ініціативи була зосереджена на забезпеченні всіх інститутів НБСЄ/ОБСЄ оперативною інформацією про даний регіон, дотримання принципів гельсінкського процесу, підтримання зв'язків з неурядовими організаціями, місцевими університетами, дослідницькими центрами. З 1995 до 1998 року «відділення зв'язку» організувало низку спеціальних семінарів ОБСЄ з питань регіональної безпеки та зміцнення довіри, прав людини, проблем незаконного транспортування наркотиків та попередження злочинності, екологічних аспектів, зокрема, проблеми збереження Аральського моря.

У Таджикистані НБСЄ/ОБСЄ тісно співпрацювало з ООН²⁸. НБСЄ/ОБСЄ здійснювало важливу місію спостерігача на внутрішньо-таджицьких переговорах між урядом і опозицією. Проведення переговорів було започатковано за ініціативи ООН²⁹.

Загалом з квітня 1994 року до травня 1997 року під егідою ООН пройшло вісім раундів переговорів між ворогуючими сторонами, однак самі їх лідери не мали чіткої позиції. Тоді ж Демократична партія, розпалася на декілька блоків. Один з них сповідував радикальні ідеї та підтримував позицію щодо збройного протистояння, інший виступав за врегулювання конфлікту дипломатичними засобами. В результаті опозицію стали представляти розрізнені групи польових командирів — «каратегінський», «комсомолабадський», «таджикабадський», «гармський»³⁰. 23 грудня 1996 року в Москві було укладено угоду, яку підписали Емомалі Рахмонов і Саїд Абдулло Нурі³¹. Даною угодою передбачалося включення опозиції до уряду. Угоду про мир у Таджикистані було досягнуто у червні 1997 року. У Кремлі під час дев'ятої зустрічі між представниками протидіючих сторін було остаточно досягнуто згоди. Президентом Таджикистану залишився прихильник світського правління Емомалі Рахмонов, однак опозиція отримала місця в парламенті, адміністративні посади, директорські пости на різних великих підприємствах, а рядові бійці сил опозиції ввійшли до складу армії. Розпочався процес повернення біженців з Афганістану.

Місія ОБСЄ виступила гарантом виконання підписаної мирної угоди.

З метою реалізації принципів гельсінкського процесу у країнах середньо - азійського регіону,

зокрема, постійного зв'язку і співробітництва між Казахстаном, Киргизією та Туркменістаном в рамках ОБСЄ, за рішенням Постійної Ради ОБСЄ, у липні 1998 року було створено центри ОБСЄ в Алма-Аті, Ашхабаді та Бішкеку. Місією було приділено спеціальну увагу питанням економічної, соціальної, екологічної та політичної безпеки регіону. Цілі та завдання місцевих представництв ОБСЄ було визначено відповідно до конкретних умов та особливості кожної конкретної держави пострадянської Середньої Азії і не мають суттєвих відмінностей від функцій «відділення зв'язку» у Ташкенті. У грудні 2000 року «відділення зв'язку» було перейменовано на Центр ОБСЄ³² у Ташкенті.

Миротворчі зусилля ООН і ОБСЄ вивели співробітництво міжнародної і регіональної організацій на достатньо високий рівень і не залишалися лише спостерігачами процесу в Таджикистані, який мав би власну динаміку, а активно впливали на його врегулювання.

Попри те, що відповідно до «Рамкової угоди про співробітництво і координацію між ООН і ОБСЄ» від 26 травня 1993³³ року році ООН взяла на себе відповідальність за організацію миротворчої діяльності у Таджикистані і Абхазії, а ОБСЄ виступила посередником у Республіці Молдова, Південній Осетії, а також конфлікті навколо Нагірного Карабаху, обидві організації активно співпрацювали саме у Таджикистані, враховуючи його наближеність до Афганістану та небезпеку переростання конфлікту локального характеру у повномасштабний регіональний конфлікт.

Попередні підсумки щодо миротворчої діяльності ООН і ОБСЄ, зокрема, у Таджикистані, дозволяють зробити наступні коментарі.

У Таджикистані НБСЄ/ОБСЄ, тісно співпрацюючи з ООН, здійснювало важливу місію спостерігача на внутрішньо-таджицьких переговорах між урядом і опозицією, проведення яких було започатковано за ініціативою ООН, що є прикладом плідного співробітництва між ними у встановленні контактів з політичними і регіональними силами для полегшення діалогу і підвищення довіри між ними, зміцненні діалогу і довіри між різними регіонами та політичними силами, спостереження за виконанням міжнародно-правових норм і принципів, забезпеченні шляхів і засобів для надання міжнародними організаціями допомоги Таджикистану у демократизації внутрішніх інститутів та демократичних процесів;

У конфлікті в Таджикистані релігійний фактор, як елемент ідентичності відіграв суттєву роль, хоча релігія в етнополітичному конфлікті не є конфліктогенним фактором, а відіграє інструментальну роль³⁴. Вона широко використовується різними політичними силами для обґрунтування територіаль-

них претензій, для виправдання і підкріплення використаних насильницьких методів. Саме політизація релігії в конфліктному контексті може представляти додаткову загрозу стабільності або ускладнювати пошук політичного рішення.

У тому як розпочинався та розвивався конфлікт в Таджикистані можна побачити відповідь на ті виклики, які виникли у зв'язку зі змінами у геополітичній ситуації як на території пострадянського простору, так і в світі в цілому.

Рушійна сила більшості конфліктів на пострадянському просторі знаходиться у площині економічних інтересів великих держав і транснаціональних компаній, які прагнуть дістатися природних ресурсів і стратегічних комунікацій певної країни, адже це давало контроль над регіоном.

Сепаратизм на етнічному підґрунті в Таджикистані у 90-ті роки ХХ століття був локальним проявом глобальної битви за новий переділ світового ринку, зокрема, у боротьбі за політичний і економічний контроль над регіоном³⁵.

Попри те, що за домовленістю між ООН і ОБСЄ відповідно до «Рамкової Угоди про співробітництво і координацію між Організацією Об'єднаних Націй і Народою з безпеки та співробітництва в Європі» від 26 травня 1993 року³⁶ сферу відповідальності було розподілено: ООН зосередила увагу на організації миротворчої діяльності у Таджикистані і Абхазії, а ОБСЄ отримала повноваження на врегулювання конфліктів шляхом посередництва у Республіці Молдова, Південній Осетії, а також конфлікти навколо Нагірного Карабаху, обидві організації активно співпрацювали саме в Таджикистані шляхом обміну інформації щодо ефективності залучених миротворчих зусиль, переговорних технік і вироблені нових політико-правових механізмів.

Приклад конфліктів, зокрема, в Таджикистані дозволяє зробити висновок, що численні превентивні і політико-правові механізми не були ефективними через відсутність бажання сторін дійти згоди. Попри численні миротворчі зусилля ООН і ОБСЄ часто залишалися лише спостерігачами процесів, які мали власну динаміку. Серйозні перешкоди виникли у питаннях дипломатичного і політичного забезпечення діяльності ООН і ОБСЄ у Таджикистані. Насамперед, це стосувалося правової колізії двох міжнародних принципів - права народу на самовизначення і принципу територіальної цілісності держав. Особливу гостроту проблеми набували тоді, коли ситуація всередині країни ускладнювалася внаслідок виникнення сепаратистського руху або ж коли уряду було кинуте політичний, або економічним виклик конфліктуєчими силами у самій країні, а також і за її межами, з території сусідніх держав³⁷. Навіть у тому випадку, коли інформація щодо небезпечної ситуації була отримана ООН і ОБСЄ, вжити необ-

хідних заходів для запобігання збройного зіткнення було дуже складно через те, що спроби міжнародного посередництва кваліфікувалися урядами держав зазначеного регіону як порушення їх державного суверенітету.

Крім того, для отримання санкції Ради Безпеки на проведення превентивної акції була потрібна згода країн-членів ООН на участь в ній. Майже завжди уряди не виявляли бажання бути залученими до внутрішніх справ інших держав, незважаючи навіть на те, що конфлікт може призвести до кровопролиття, створити загрозу безпеки в регіоні.

Врегулювання конфлікту у Таджикистані показало, що труднощі з реалізацією на практиці концепції попередження конфліктів пов'язані не тільки з позицією окремих країн. Попри всю зовнішню привабливість цієї концепції і її вербальну підтримку із сторони розвинутих держав, очевидно, що останні готові вживати заходів для запобігання конфліктів тільки в тих країнах, які входять до сфери їх стратегічних пріоритетів³⁸.

Досвід співробітництва ООН і ОБСЄ у Таджикистані в 90 роки ХХ століття свідчить, що одного інформаційного забезпечення, збору інформації про наявність конфліктного потенціалу, недостатньо. Етнічні конфлікти у зазначеному регіоні виникли як наслідок відсутності економічних і соціальних перетворень, або невдач у їх проведенні, що свідчить про наявність численних проблем внутрішнього характеру.

За часів існування Радянського Союзу Таджикистан був визначений фахівцями як один з проблемних регіонів, де існувала загроза конфлікту. Головним чином це стосувалося проблем взаємостосунків між різними етносами і народами, порушень прав представників окремих конфесій. Проте, публічне обговорення цих проблем, а тим більше, засудження тих або інших аспектів урядової політики кваліфікувалися тоді як розпалювання міжнаціональної ворожнечі і переслідувалися згідно із законом. Фахівці аналітики відзначали, що в Таджикистані можуть виникати зіткнення на етнічному ґрунті. Нерідкими були випадки, коли етнічна меншини у якій-небудь республіці СНД заявляли про порушення своїх прав, проте офіційна влада звинувачували їх у сепаратизмі, а держави, що виступають на захист цих меншин - у втручанні у внутрішні справи суверенної держави³⁹.

Не врегульованими залишалися міжнаціональні протиріччя та територіальні претензії до Таджикистану, зокрема, з боку Китаю.

Попри тимчасове врегулювання конфлікту у Таджикистані, ситуація в країні підпадає під кваліфікацію «заморожені конфлікти» як і більшість конфліктів у державах пострадянського простору.

У Таджикистані в 90-х роках ХХ століття ООН

і ОБСЄ виступали суб'єктами міжнародного співробітництва⁴⁰. Укладена між ними «Рамкова угода»⁴¹ дала можливість сформулювати загальний стратегічний погляд на розвиток кризових ситуацій і об'єднати зусилля та можливості багатьох суб'єктів превентивної діяльності. Співробітництво між ними мало усталену координацію, що визначило чіткі перспективи такого партнерства.

Поєднання превентивних механізмів ОБСЄ та превентивної дипломатії ООН в процесі врегулювання конфліктів у Таджикистані було достатньо ефективним. Обсяг співробітництва між ними у здійсненні переговорів і посередництва в Таджикистані у 90-і роки ХХ століття хоча і були вичерпані недостатньо, але сприяв досягненню миру між сторонами конфлікту, а також поширенню практики залучення міжнародних і регіональних організацій до вирішення проблемних питань мирним шляхом.

Співробітництво ООН і ОБСЄ у врегулюванні конфліктів, зокрема в Таджикистані, задля зміцненні регіональної безпеки відбувалося на основі головного принципу - мирного врегулювання спорів. Фундаментальною особливістю забезпечення миротворчої діяльності і превентивної дипломатії, зокрема, для ООН і ОБСЄ є відповідність основним принципам і нормам міжнародного права⁴².

Система координації миротворчої діяльності ООН у Таджикистані в 90-і роки ХХ століття стала ефективнішою після залучення до миротворчого процесу ОБСЄ, особливо у питаннях прийняття оперативних рішень та розширенні сфери повноважень місій та спеціальних представників у зонах Таджикиського конфлікту.

За відсутності політичної волі, чи незацікавлен-

ності членів РБ ООН і ОБСЄ не завжди отримувала достатні повноваження для забезпечення захисту цивільного населення в районах конфліктів, які ставали об'єктом навмисних збройних нападів через належність до певної етнічної або релігійної групи. Неодноразові зустрічі на найвищому рівні, досягнуті домовленості, а потім їх порушення створили стійке скептичне відношення взагалі до проблематики врегулювання міжтаджицького конфлікту. Досягнення цих міжнародних структур у питаннях запобігання конфліктам не завжди знаходили подальший розвиток для їх реалізації через політику подвійних стандартів, чи ігнорування специфічних обставин конкретних ситуацій, брак політичної волі тощо. У низці криз ініціативи ООН і ОБСЄ по винайденню формули політичного врегулювання, не призвели до принципових, якісних змін⁴³.

ООН і ОБСЄ мають істотний миротворчий потенціал, проте, попередити, або швидко врегулювати окремі конфлікти, зокрема конфлікт у Таджикистані, виявилось складною задачею. Провідні держави-члени Ради Безпеки неодноразово намагалися використати заходи превентивної дипломатії не як допоміжний компонент, а як заміник політичних дій.

Співробітництво між ООН і ОБСЄ стало невід'ємною часткою нової доби «переходу від культури реакції до культури превентивності»⁴⁴. Завдяки опрацьованим механізмам ООН і ОБСЄ в Таджикистані вдалося встановити поле спільної згоди між сторонами конфліктів, призупинити активні бойові дії й створити сприятливі умови для проведення переговорів для подальшого врегулювання кризи.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Гали, Б. Б. (Бутрос Бутрос). Повестка дня для мира: Превентивная дипломатия, миротворчество и поддержание мира: Доклад Генерального секретаря в соответствии с заявлением, принятым 31 января 1992 года на заседании Совета Безопасности на высшем уровне. Б. Б. Гали. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1992. – 65 с.
- ² Див. дет.: Перепелиця Г.М. Конфлікти в посткомуністичній Європі / Г.М. Перепелиця // ПЦ Фоліант, Європа світ. – К. : НІСД, 2003. – 423 с.
- ³ Див. дет.: Конфликты на Востоке: Этнические и конфессиональные : [учеб. пособ.] / ред. Воскресенский А.Д. – М.: Аспект Пресс, 2008. – 512 с.
- ⁴ Там само.
- ⁵ «Рамкова угоди про співробітництво і координацію між ООН і ОБСЄ» від 26 травня 1993 року.
- ⁶ Див. дет.: Лукашук И. И. Международное право / И. И. Лукашук. – М. : , 1997. – 410 с.
- ⁷ Там само.
- ⁸ Статут ООН. – Нью-Йорк, 1995. – С. 4-12.
- ⁹ «Рамкова угоди про співробітництво і координацію між ООН і ОБСЄ» від 26 травня 1993 року.
- ¹⁰ Резолюція ГА ООН 49/13 від 25 листопада 1994 року.
- ¹¹ Резолюція ГА ООН 50/87 від 18 грудня 1995 року.
- ¹² Резолюція ГА ООН 51/57 від 12 грудня 1996 року від 13 жовтня 1993 року.
- ¹³ Там само.
- ¹⁴ Резолюція ГА ООН резолюцією 48/5 ГА Асамблея ООН «щодо надання НБСЄ статус спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН».
- ¹⁵ Резолюція ГА ООН А 48/549.
- ¹⁶ Резолюція ГА ООН А 49/529.
- ¹⁷ Резолюція ГА ООН А 50/564.
- ¹⁸ Резолюція ГА ООН А 51/489.

- ¹⁹ Запись беседы со специальным представителем генерального секретаря ООН в Республике Таджикистан, главой миссии наблюдателей ООН в РТ Гердом Дитрихом Мерремом. “Межтаджикский конфликт может быть разрешен только мирным путем”. “Красная звезда”, 11.09.1996.
- ²⁰ Резолюція ГА ООН А 48/L.55 від 9 березня 1994 року «щодо надання СНД статус спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН».
- ²¹ Статут Співдружності від 22 січня 1993 року, Мінськ.
- ²² Там само.
- ²³ Угода про Групи військових спостерігачів і Колективних сил з підтримки миру в Співдружності Незалежних Держав”, 1992 рік, Київ.
- ²⁴ Статут ООН. – Нью-Йорк, 1995. – С. 4-12.
- ²⁵ Ремакль Эрик. Внутреннее и международное урегулирование. Москва, 1997. Ремакль Э. Предупреждение конфликтов и права национальных меньшинств Опыт ОБСЕ. // Этнические и региональные конфликты в Евразии. — Кн. 3. — М.: Весь мир, 1997. — С. 75-93.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Там само.
- ²⁸ «Рамкова угоди про співробітництво і координацію між ООН і ОБСЄ» від 26 травня 1993 року.
- ²⁹ Статут ООН. – Нью-Йорк, 1995. – С. 4-12.
- ³⁰ Санобар Шерматова. “Кто, с кем и за что воюет в Таджикистане”. “Московские новости”, N 6, 11-18.02.1996.
- ³¹ А. Ларенок, В. Потапов. “С кем мы там воюем?”. “Труд”, 21.12.1996.
- ³² Ремакль Эрик. Внутреннее и международное урегулирование. Москва, 1997. Ремакль Э. Предупреждение конфликтов и права национальных меньшинств Опыт ОБСЕ. // Этнические и региональные конфликты в Евразии. — Кн. 3. — М.: Весь мир, 1997. — С. 75-93.
- ³³ «Рамкова угоди про співробітництво і координацію між ООН і ОБСЄ» від 26 травня 1993 року.
- ³⁴ Галина Гриднева. “Психологически было очень тяжело”. “Тассовет”, N 4, 15-28.02.1997.
- ³⁵ Санобар Шерматова. “Кто, с кем и за что воюет в Таджикистане”. “Московские новости”, N 6, 11-18.02.1996.
- ³⁶ «Рамкова угоди про співробітництво і координацію між ООН і ОБСЄ» від 26 травня 1993 року.
- ³⁷ Раджоньери Р. Структура системы и динамика конфликтов / Этнические и региональные конфликты в Евразии: в 3 кн.: Кн. 3. Международный опыт разрешения этнических конфликтов. М.: Издательство “Весь Мир”, 1997. С. 50.
- ³⁸ Див. дет.: Конфликты на Востоке: Этнические и конфессиональные : [учеб. пособ.] / ред. Воскресенский А.Д. – М.: Аспект Пресс, 2008. – 512 с.
- ³⁹ Див. дет.: Барышников Д. Н. Конфликты и мировая политика / Д. Н. Барышников – М. : АСТ Восток-Запад, 2008. – 384 с.
- ⁴⁰ Див. дет.: Лукашук И. И. Международное право / И. И. Лукашук. – М. : , 1997. – 410 с.
- ⁴¹ Статут ООН. – Нью-Йорк, 1995. – С. 4-12.
- ⁴² Див. дет.: Лукашук И. И. Международное право / И. И. Лукашук. – М. : , 1997. – 410 с.
- ⁴³ Ремакль Эрик. Внутреннее и международное урегулирование. Москва, 1997. Ремакль Э. Предупреждение конфликтов и права национальных меньшинств Опыт ОБСЕ. // Этнические и региональные конфликты в Евразии. — Кн. 3. — М.: Весь мир, 1997. — С. 75-93.
- ⁴⁴ Гали Б.Б. (Бутрос Бутрос). Повестка дня для мира: Превентивная дипломатия, миротворчество и поддержание мира: Доклад Генерального секретаря в соответствии с заявлением, принятым 31 января 1992 года на заседании Совета Безопасности на высшем уровне. Б. Б. Гали. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 1992. – 65 с.

Honcharenko I.O. UN and OSCE in localizing political conflicts on ethnic grounds in Tajikistan in 90-s of the XX century: Special initiative for Central Asia / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

The article is aimed at defining the place and role of UN and OSCE in resolving conflicts in Tajikistan in 90-s of the XX century, which is stipulated by a growing role of UN, OSCE and CIS in conflict prevention on the post-soviet space, tracing a legible scale of their authorities and spheres of responsibility, assessments of their role functions. Basing on a versatile analysis the author appraises the efficiency of preventive diplomacy measures in resolving conflicts, in particular, in Tajikistan.

Keywords: armed conflicts, CIS, early warning, instruments of crises management, political conflicts, missions of observers, OSCE, post-soviet space, preventive diplomacy, security, security interests, Tajikistan, UN.

Гончаренко И.А. Опыт ООН и ОБСЕ в локализации политического конфликта на этнической почве в Таджикистане в 90-ые годы XX века: специальная инициатива ОБСЕ для Средней Азии / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины.

Целью статьи является определение роли и места ООН и ОБСЕ в предотвращении и урегулировании политического конфликта на этнической почве в Таджикистане в 90-ые годы XX века, что обусловлено растущей ролью ООН и ОБСЕ в урегулировании политических и вооруженных конфликтов на постсоветском пространстве, необходимостью определения четкой градации их полномочий и сфер ответственности, оценки их ролевых функций. Автор, в частности, дается оценка действенности средств превентивной дипломатии в предотвращении и урегулировании политического конфликта на этнической почве в Таджикистане.

Ключевые слова: безопасность, интересы безопасности, инструменты управления кризисами, конфликт (политический, вооруженный), миссии наблюдателей, постсоветское пространство, превентивная дипломатия, ОБСЕ, ООН, раннее предупреждение, СНГ.

Стаття надійшла до редколегії 30.03.2010

Прийнята до друку 25.05.2010